

ЦІННІСНІ ІДЕЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТВОРЕННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена проблемам трансляції ціннісних ідей та створенню полікультурного простору особистості в контексті громадянського виховання; розкриває сутність таких понять, як етнічна культура, міжкультурні моделі; містить практичний виховний досвід формування полікультурних компетентностей учнівської молоді.

The article is devoted the problems of translation of the valued ideas and creation much of cultural space of personality in the context of civil education; exposes essence of such concepts, as an ethnic culture, between cultural models; a lot of cultural capabilities of student's young people contain a practical educate experience of forming.

Актуальність теми. Демократична громадянська освіта є важливою складовою становлення громадянського суспільства в Україні, що передбачає істотну трансформацію ціннісних ідей, світоглядних орієнтацій та самосвідомості людей. Це складний і багатоаспектний процес, що вимагає системного залучення політичних, наукових та практичних освітніх і виховних зусиль. Першочергового осмислення потребує цілепокладання питання громадянської освіти, яке має на меті підготовку молоді до активної участі у житті демократичного суспільства й розвитку демократичної культури [10]. Слід зазначити, що громадянська освіта ґрунтується на процесуальному та багатовимірному підході до громадянства, серед яких культурний вимір – повага до історії і культури інших народів, внесок у розбудову мирних міжнаціональних відносин – мотивує створення такого складного особистісного утворення, як полікультурний простір.

В Україні накопичено певний досвід у галузі громадянської освіти і виховання щодо формування полікультурності (О.Безкоровайна, П.Вербицька, Є.Голобородько, О.Євсюков, Г.Пустовіт, В.Пікельна, О.Сухомлинська). Проте, на наш погляд, означена проблема потребує ґрунтовного аналізу, осмислення, напрацювання сучасних виховних моделей. Зокрема є актуальним питання щодо взаємозалежності характеру культурного середовища людини та ціннісних ідей, які нею сповідуються. *Метою даної статті* є також розглянути основні форми вияву етнічної культури в учнівському середовищі та шляхи її інтеграції в полікультурному суспільному просторі.

Час, прожитий Україною в умовах незалежності, докорінно змінив суспільство, уявлення про нього і сам багатоетнічний український народ. У державі склалися зовсім нові соціально-економічні, політичні і культурно-етнічні реалії. Відродження національно-духовного життя національних меншин, створення належних умов для задоволення їхніх етнокультурних потреб є важливим чинником поступового соціального розвитку, запорукою цивілізованого спілкування людей в багатоманітному суспільстві. Наразі сформована законодавча політико-правова база забезпечення прав національних меншин, підґрунтям якої, у першу чергу, є такі основні документи, як Конституція України, Декларація прав національностей України, Закони України «Про освіту», «Про національні меншини в Україні». Україна приєдналася до Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, Європейської Хартії регіональних мов, що стало гарантом забезпечення в нашій державі представникам будь-якої національності рівних прав на вільний культурний розвиток.

З огляду на концепцію громадянської освіти навчитися жити разом у міжкультурному суспільстві – означає, насамперед, виховуючи в собі толерантність, здійснювати загальні проекти й бути готовим до врегулювання конфліктів в умовах поваги цінностей різних поглядів, взаєморозуміння, миру, усвідомлювати потреби інших людей, знати й цінувати інші культури, вміти володіти культурою спілкування навіть у тих ситуаціях, коли

виникають принципові розбіжності. Розглядаючи культуру як засіб особистісної самореалізації, можна виявити нові невичерпні можливості, здатні впливати не лише на історичний процес, але й на ціннісну сферу самої людини. Ось чому в сучасній філософії проявилась особлива зацікавленість у культурі як факторі соціального розвитку особистості. Дослідники дедалі частіше доходять висновку, що саме духовні риси, соціокультурні ознаки конкретного суспільства або цілого регіону накладають свій відбиток на соціально-історичну динаміку.

Поняття «культура» належить до ряду фундаментальних у сучасному суспільствознавстві [11]. Її якісним виміром вважається своєрідність історичних, національних форм, а також форм суспільної свідомості та діяльності індивідів, соціальних та етнічних груп у їхньому предметно-практичному та духовному опануванні об'єктивної дійсності. Над проблематикою структури та характеристик складових етнічної культури, її впливу на соціальне становлення особистості працювали в різні часи такі відомі теоретики етносу та культурології, як Ю. Бромлей, С. Арутюнов, С. Алексєєв, Л. Гумільов, В. Козлов, С. Маркарян [2], із західних дослідників одна з перших фундаментальних праць з цієї проблеми належить Е. Тайлору [3]. Для сучасної західної філософії характерний погляд на етнічну культуру як особливу сферу суспільного та особистого життя, її визначальними чинниками вважають цінності (М. Вебер) [7], сталі структури мови та мислення (структуралізм), символічні форми, первісні ідеї різного типу (О. Шпенглер, А. Тойнбі [7]). Таким чином, розуміння культури як способу буття певного етносу продукує важливий висновок: носіями етнічності можуть бути або широкі маси народу (звичаї, обряди, фольклор, стереотипи поведінки тощо), або етнічна еліта (символи цього буття), або й ті й інші. Тобто, певна «частина» культури народу, як його життєвий досвід, існує у вигляді усталених норм поведінки, традицій, звичаїв. Передаючись із покоління в покоління, вони часто трансформуються, зазнають культурного впливу інших епох і етносів, подекуди втрачаючи свій первісний вигляд і значення.

Дебати про відносини між ціннісною сферою та культурою особистості тривають, починаючи з XVIII століття, коли термін «культура» почали асоціювати з мистецтвом і гуманітарними науками – філософією та історією. В епоху Просвітництва під впливом німецького філософа Й. Гердера у суспільстві продукувалася ідея окремих і різноманітних культур – погляд, що отримав свій глибший розвиток у період романтизму [6]. Узагальнена чи «сутнісна» культура вважалася колективною спадщиною національної групи і ототожнювалася з певною етнічною групою, культура якої, як складний комплекс різнопланових явищ, об'єднувала в систему інформативні зв'язки та забезпечувала діяхронність її передачі. Прийнятою була теза, що процеси, котрі відбуваються в етнічній культурі на різних етапах існування етносу, виступають стержневими для розуміння етнічної історії, а ключовою в останньому випадку є система зв'язків та стереотипів, з яких і вибудовується етнічний культурний простір. Протилежними були постмодерні реконструкції «культури», коли будь-яка ідея тривалої традиції вважалася «мета-нормативною», спотвореним описом культури людей при владі, придуманим у їх власних інтересах [17]. З цієї точки зору, спосіб життя, який обирає людина, є її особистим, індивідуальним вибором. Учений Кліффорд-Гіртц розглядав культури як внутрішньо різноманітні, що підтримуються за допомогою успадкованих ідей та виражаються через певні символи. Д. Кліффорд і Е. Сед зосереджували увагу на внутрішньому конфлікті, часто між поколіннями, а також підкреслювали необхідність введення культурних змін з плином часу [24].

Сучасні наукові дослідження з приводу створення моделей культурного середовища наголошують більше на процесі, а не на змісті поняття, розглядаючи культуру не як «об'єкт», а як активний процес [12]. За такої умови особистість не визначає свою чітку та незмінну культурну ідентичність, ототожнює себе лише з елементами сталої культури та виявляє здатність створювати нову культурну модель, основними засобами якої є діалог і спілкування з іншими людьми. Відтак мова йдеться про міжкультурне середовище людини. Окрім того, останнім часом у суспільстві все частіше вживається термін «полікультурний», у

межах тлумачення якого іноді стверджується, що культури – це певні традиції окремого народу, існування яких залежить від цінностей домінантної культури. На наш погляд така позиція є неправильною, тому що вживання вищезазначеного терміну в контексті суспільства вимагає визнання і «домінантної» і «народної» форми дискурсу. А тому модель полікультурного простору людини має бути гнучкою, оскільки не лише межі між етнічними групами є нечіткими, а й культури, релігії та етнічності меншин самі є внутрішньо плюралістичними. Проведені дослідження вказують на те, що символи та цінності різноманітних груп є відкритими до переговорів, змагань між собою і змін. Більше того, представники будь-якого походження можуть ототожнювати себе з цінностями, що асоціюються з різними культурними джерелами, активно використовувати ресурси культур іншого народу для створення нової культури. Водночас, у групі завжди трапляються люди, що вимагають дотримання більш обмеженої культурної ідентичності. Отже, полікультурний простір – це не стала модель, що утворилася з декількох незмінних культурних ідентичностей, а мобільна система перехресних і завжди взаємно ситуативних ідентифікацій [17].

Запровадження освітніх стратегій, що підвищують усвідомлення особистістю цінності створення полікультурного середовища та сприяють культурному діалогу і міжособистісному спілкуванню, є надзвичайно важливим етапом розвитку вітчизняної освіти з огляду на європейську інтеграцію. За наявності сприятливих факторів цей процес є адаптованим до етнічної сутності кожної людини. Передумовою його здійснення, на наш погляд, слід уважати формування ціннісної сфери особистості, зокрема гуманістичних ціннісних ідей. Розглянемо сутність окремих ціннісних ідей, які бажано транслювати в суспільстві з метою підготовки учнівської молоді до життя в глобалізованому просторі, де відбувається незчисленна кількість динамічних і часто суперечливих комунікативних впливів на людину [11]. Загалом, ідея в суспільно-історичній практиці людства впродовж багатьох століть тлумачилася як форма духовно-пізнавального відображення певних закономірних зв'язків та відношень зовнішнього світу, спрямована на його перетворення (13). Цінність ідеї вбачається нам у її здатності створювати цілісний взірцевий образ предмета або поняття з урахуванням потреб практичної діяльності людини і пізнання, а також найповніше виявляти активно-творчу, формуючу роль людської свідомості в перетворенні світу. Набуваючи виразу картини духовного життя суспільства, наявні в ньому ідеологію та світогляд, ідеї неодмінно набувають з часом нового змісту та спрямованості. Наразі ми спостерігаємо як на зміну революційним ідеям у наше життя транслюються еволюційні, основою котрих є сповідування цінностей, що відображають найсуттєвіші моменти практичної взаємодії людини з навколишнім середовищем та іншими людьми.

У сучасних наукових дослідженнях важливість сфери ціннісних ідей і самооцінних відносин у громадянському суспільстві визнається В. Горбатенко [9], І. Бехом [5], П. Вербицькою [8], В. Кременем [16], В. Межжеріним [18], О. Сухомлинською [22], М. Ворон [20]. У контексті висловленого особливої значущості набувають ціннісні ідеї, пов'язані з формуванням в учнів таких полікультурних компетентностей, як: здатність до збереження та відтворення народних і родинних традицій, взаємодія з людьми інших культур, мов, релігій; вміння бути толерантним до відмінностей ровесників. Так, ідея корпоративності мислення та дії втілюється в здатності людини налагоджувати з іншими паритетний діалог, тобто сприймати партнера як рівного собі співрозмовника, дозволяти йому оцінювати свої судження. Найбільш значущими для налагодження такого діалогу, як вважає Є. Ільїн, є такі якості, як: а) товариствність (міра прагнення до спілкування), б) контактність, в) ініціативність (активність особистості у взаємодії, готовність взяти на себе відповідальність за встановлення контакту та весь процес взаємодії) [15]. Відтак корпоративне навчання базується на тій передумові, що ніхто не може виконати завдання сам, і лише працюючи разом, учні можуть досягти спільної мети. Цей тип навчання передбачає, що критеріями інтеграції школярів у групу мають стати їх особистий досвід і знання, а не етнічна чи релігійна приналежність. Така ідентичність об'єднуватиме індивідів

там, де зазвичай вони були б роз'єднаними. На думку Е. Коен для того, «щоб прийняти різноманітність, треба бути здатним бачити членів інших соціальних категорій членами того самого суспільства, в якому ми разом живемо» [25: 71]. Ідея толерантного співіснування знаходить своє відображення в роботах О. Безкоровайної: «Навчитися жити разом – означає, виховуючи толерантність, розуміння іншого й відчуття взаємозалежності, здійснювати загальні проекти й бути готовим до врегулювання конфліктів в умовах поваги цінностей плюралізму, взаєморозуміння, миру, усвідомлювати потреби й погляди інших людей, знати й цінувати інші культури, вміти володіти культурою спілкування навіть у тих ситуаціях, коли виникають принципові розбіжності» [4: 39]. Американський вчений Д. Бенкс теж вважає, що людина може осмислити й зрозуміти своє минуле, свою культуру, лише поглянувши на себе очима представників інших культур [13]. За останні десятиліття в світовій спільноті активно стверджується ідея миротворчої дії молоді, прикладом чого постає акція «Стрічка миру», яка стартувала в Сполучених Штатах Америки ще в 1982 році та щороку в День ООН 24 жовтня залучає до свого проведення представників різних континентів і країн. Заслугує на увагу міжнародна Програма «Грінпіс», представництво якої є в столицях 28 країн, у тому числі Києві. Члени молодіжних клубів миру, що підтримують цю миротворчу ідею, здійснюють акції протесту проти ядерних випробувань, проводять заходи з формування планетарного світогляду молоді, сприяють об'єднанню зусиль, спрямованих на утвердження толерантності та порозуміння між народами.

Найбільш впливовим соціальним інститутом на формування полікультурного простору людей, зокрема учнівської молоді, є зазвичай навчальний заклад, що повсякчас виступає центром багатоманітної місцевої громади. Практика освітньої діяльності шкіл різного типу, у тому числі й з мовами навчання національних меншин, накопичила достатньо досвіду щодо організації виховних заходів із залученням школярів різних вікових груп, представників національних общин, керівників місцевої влади. Проте, на наш погляд, всі вони є зовнішнім антуражем, який, у кращому випадку, дозволяє привернути увагу молоді до творчої спадщини народу, що передається від покоління до покоління в усній та матеріально-образотворчій формі й носієм культури якого є конкретний учень: традиції, обряди, звичаї стереотип поведінки. Звісно, у певному розумінні етнос становить просторово обмежені згустки специфічної культурної інформації, а міжетнічні контакти є обміном такою інформацією, що і відбувається під час проведення Днів культури, відзначення національних свят, створення музеїв народних ремесел і побуту. Та, на наш погляд, процес формування полікультурних норм і цінностей передбачає не лише відповідальність індивідуума перед «своїм» родом, родиною, етнічною групою, але й перед самим собою. Тому нагальною потребою виступає розробка та впровадження нетрадиційних інтерактивних форм виховання, які б впливали не стільки на розум, скільки на почуття молодої людини, породжували потрібні мотиви, ціннісні установки, виробляли ціннісне ставлення як до культури, мови, вірувань рідного народу, так і до культурного надбання інших народів [23]. Ми пропонуємо залучати учнів до реалізації соціальних проектів, як, наприклад: «Хто твої сусіди», «Вихідний день в іншій родині», «Святкуємо разом», упродовж яких школярі отримують можливість практичного засвоєння побутово-ціннісної сфери життя сім'ї представників тієї чи іншої національності або народності, а головне – набувають досвіду міжособистісного полікультурного спілкування, що саме по собі є цінністю. Дискусійні питання було б доречним обговорити на засіданнях шкільних клубів «Дебати», «Діалог». Цікавим є виховний досвід, який поширюється освітянами останніми роками, – це організація партнерського обміну групою учнів з різних регіонів протягом шкільних канікул, облаштування літніх таборів толерантності, створення шкільних клубів миру, проведення миротворчих акцій, тижнів злагоди та різноманіття культур. На нашу думку, діти із сімей національних меншин не повинні залишатися поза увагою практичних психологів, соціальних педагогів, класних керівників, завданням котрих є і налаштування учнів на співпрацю з іншими, і з'ясування етнічних звичаїв, і спонукування до громадської дії задля попередження розвитку стереотипу меншовартості в учнівському колективі чи в референтній

групі [19]. Педагогам слід також актуалізувати розробку аксіологічного підходу до організації та змісту виховання учнівської молоді, сутність якого полягає в поступовому утвердженні у громадянській свідомості особистості нової (переосмисленої) системи ціннісних ідей, орієнтацій, установок і ставлень та, як результат, виховання ідеалу громадянина як людини демократичного світогляду і культури [21]. Відтак зміст виховної роботи навчального закладу має зосереджуватися на формуванні в молоді поруч з загальнолюдськими цінностями і демократичні: рівність, справедливість, усвідомлення прав і свобод особистості, повага до традицій народів і культур світу, національного, релігійного, мовного вибору особистості, культура миру і міжособистісних відносин, активність, соціальний оптимізм; і національні: гордість за державу, повага до держави та державної символіки, культурно-історичної спадщини, рідної та державної мов, народних традицій тощо.

Зрозуміло, що ми зупинилися лише на основних проблемних питаннях щодо створення полікультурного простору особистості, однак це не означає вичерпність розгляду означеної проблеми. Не менш важливим є залучення до формування полікультурних компетентностей учнівської молоді сім'ї та громадських організацій, благодійних фондів, міжнародних освітніх проектів, зміст діяльності котрих включає інтеграцію зусиль етнокультурних осередків. Окрім того, нагальною потребою є розробка та впровадження моделі організації громадянського виховання, яка б містила декілька ціннісних компонентів: емоційно-ціннісний, діяльнісно-ціннісний, когнітивно-ціннісний, адже громадянин-демократ – це не тільки толерантна, але й самостійно мисляча людина. Тільки за такої умови полікультурний простір буде здатен мотивувати в учнів усвідомлене несприйняття таких ціннісних орієнтацій-антиподів, як: зверхність, расизм, ксенофобія, національна й релігійна ворожнечі, тероризм, репресії, дискримінація.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аксіологические приоритеты в сфере образования и воспитания (история и современность) / Под ред. З.И.Равкина. – М.: ИТОП РАО, 1997. – 370 с.
2. Арутюнов С. А. Народы и культуры: развитие и взаимодействие. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
3. Арутюнов С. А. Инновации в культуре этноса и их социально-экономическая обусловленность // Этнографические исследования развития культуры. – М.: Наука, 1986. – С. 31-49.
4. Безкоровайна О. Роль активних форм соціально-ціннісної діяльності у вихованні особистості сучасного підлітка // Рідна школа. – 2005. – № 42. – С. 38-41.
5. Бех І. Життя як цінність у культурно-виховній інтерпретації В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2007. – № 1. – С. 7-8.
6. Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса. – М.: Наука, 1983. – 412 с.
7. Бромлей Ю. В. Современные проблемы этнографии. – М.: Наука, 1981. – 390 с.
8. Вербицька П.В., Мисан В., Войтенко О. Вчимося бути громадянами: Навч. посібник з громадянської освіти для 7(8) кл. серед. загальноосвіт. навч. заклад. – Л.: НВФ «Українські технології», 2005. – 62 с.
9. Горбатенко В. Громадянська освіта як чинник гуманізації суспільства // Доба. – 2002. – № 1. – С. 2-5.
10. Громадянська освіта: методичний посібник для вчителя. – К.: Вид. Етна-1, 2008. – 194 с.
11. Гуревич П. С. Культурология / Учебное пособие. – М.: Знание, 1996. – С. 9.
12. Загальна середня освіта: Збірник нормативно-правових документів. Частина І. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2003. – 436 с.
13. Ігнатенко П.Р. Аксіологія виховання: від термінології до постановки проблем // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1(14). – С. 118-123.
14. Іздебська В. Ціннісні орієнтації особистості в контексті духовного світу студентства // Рідна школа. – 2002. – № 4. – С. 17-19.
15. Ильин Е.Н. Искусство общения. – М., 1982. – 189 с.
16. Кремень В.Г. Спілкування як цінність // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 81. – С. 7.
17. Ліквідація культурних відмінностей // Доповідь Ронди Коуст: Інтернешнл Девелопмент Ресорсез, матеріали Програми «Відкритий світ» / Пер. з англ. – Пітсбург, Пеннсильванія, 2007. – 18 с.

18. Межжерин В.А. Книга для разумения. – К.: Логос, 2004 – 282 с.
19. Назаренко Л.М. Референтна група та її місце в житті підлітка // Педагогічні науки. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. – Вип. 38. – С. 197 – 201.
20. Підручник для директора: журнал управлінської компетентності. – Тов. «Видавництво «Плеяди», липень, 2006 р. – С. 66-69.
21. Релігійна багатоманітність та міжкультурна освіта: посібник для школи / За ред. Джона Кіста/Пер. з англ. – Львів: ЗУКЦ, 2008. – 160 с.
22. Сухомлинська О. В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи. // Шлях освіти. – 1996. – № 1. – С. 24-27.
23. Ціннісні парадигми освіти. – Х.: Видав. Гр. «Основа», 2004. – 128 с.
24. Clifford, J., The predicament of culture, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1988.
25. Cohen E. G. Understanding status problems: sources and consequences Sociology of Education Series, Teachers College Press, Columbia University, New York and Lndon, 1977b, pp. 61-76.
26. Lagden Andrew. Citizenship in the Community. Challenges and opportunities for specialist schools. Specialist Schools Trust, 2005.

УДК 37.011.32

А.Є. Рехліцька

РОЗВИТОК ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧАСНИКІВ ДИТЯЧИХ ХОРЕОГРАФІЧНИХ КОЛЕКТИВІВ

Стаття присвячена проблемі розвитку духовних цінностей учнів дитячих хореографічних колективів. Розглядаються певні педагогічні умови, які сприяють формуванню та вдосконаленню цих цінностей.

The article is devoted to the developing of the spiritual values of the participants engaged in choreography. Definite pedagogical methods which contribute to the formation and development of these values are being investigated.

Однією з головних цілей сучасного суспільства є формування особистості, що має розвинену духовність, основи якої закладаються ще в дитячому віці. Важливу роль у цьому процесі відіграє хореографічне мистецтво, яке торкається емоційно-чуттєвої сфери школярів і через це уводить їх у світ цінностей життя: краса людських відносин, що є добро, щастя та інші. Виховуючи дітей-учасників хореографічних колективів через образи мистецтва, керівник-вихователь розкриває їх духовну чуткість до піднесеного, комічного, трагічного, бридкого, що у подальшому дає можливість ціннісно відноситись до різних сторін життя, вибирати у власному житті аспекти духовного існування, які відповідають естетично-моральному ідеалу.

Мета статті полягає у визначенні умов розвитку духовних цінностей учасників дитячих хореографічних колективів.

Проблема духовних цінностей, їх розвитку є актуальною у сучасному освітньому просторі (І.Д.Бех, М.С.Каган, В.О.Сухомлинський, О.В.Сухомлинська та інші).

Духовність як фундаментальне надбання людини акумульовано в людській культурі в якій створюються цінності, які привласнює у своєму розвитку особистість [1: 4]

Як відзначає А. Дироф, усе цілісне передбачає творця цінностей. Тому цінності є духовними речами і усе ціннісне може бути тільки духовним [6: 13].

На розвиток цінностей має вплив система знань та життєвий досвід людини. Усі будь-які важливі види людської діяльності постійно впливають на процес формування цінностей та ціннісне сприймання. З особистого поєднання цих факторів формується особистісний характер цінностей людини. Отже, заняття дітей в хореографічних колективах є також процесом розвитку цінностей сфери особистості. Інтенсивність цього процесу залежить від цілі яку ставить і яку має керівник колективу, балетмейстер.